

K problematike tzv. prekladaných učebníc dejepisu¹

Attila Czintula – Barnabás Vajda

Slovo je o učebnici Slovenského pedagogického nakladateľstva z roku 2011: *Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl*, ktorej autorom sú Michal Bada, Anna Bocková, Branislav Krasnovský, Ján Lukačka a Mária Tonková. Je to učebnica, ktorá bola napísaná slovenskými odborníkmi, a potom bola prekladaná do maďarského jazyka.

Začnime jedným základným, koncepcným konštatovaním: Je pre nás neprijateľné a poľutovaniahodné, že táto učebnica skoncovala s praxou, podľa ktorej odborníci maďarskej komunity na Slovensku (historici, didaktici, učitelia, editori učebníc) zostavovali učebnice dejepisu pre maďarskú menšinu na Slovensku. Písanie maďarských učebníc dejepisu na Slovensku (ktorého začiatky siahajú až do 60. rokov 20. storočia v bratislavskom Pedagogickom výskumnom ústave) od začiatkov, a aj po roku 1989 bolo založené na *cielavedomej spolupráci* maďarských a slovenských odborníkov. Táto učebnica je však v rozpore s koncepcnými požiadavkami moderných učebníc dejepisu, ktoré píšú v spolupráci maďarskí odborníci na Slovensku.

Naše odborné-obsahové konštatovania sú nasledovné:

Je možné konštatovať, že tu analyzovaná učebnica z obsahovej stránky zodpovedá požiadavkám, ktoré momentálne určuje „ISCED 3 Dejepis“ pre gymnáziá a stredné školy. Zároveň je možné konštatovať aj to, že učebnica nezodpovedá tým didaktickým požiadavkám, ktoré autori „ISCED 3 Dejepis“ rozhodne a podrobne sformulovali; tu je možné vyčítať predovšetkým a sumarizovane nedostatok posunu z vedomostného učenia sa smerom k učeniu sa, založenému na kompetencii.

Ďalej je možné konštatovať, že z obsahového a formálneho aspektu maďarský preklad učebnice na 99 % sa zhoduje so slovenskou učebnicou, z vizuálno-konštrukčného hľadiska zostavenie sa 100 %, zrkadlovo zhoduje so slovenským originálom. Jediným rozdielom je register maďarských zemepisných

1 Tento príspevok je jedna časť z odborného posudku, ktorý bol napísaný o jednej takzvanej prekladanej školskej učebnici dejepisu pre školy s vyučovacím jazykom maďarským. Autori príspevku – medzi nimi didaktik dejepisu, ako aj renomovaní učitelia – argumentujú, že analyzovaná učebnica z rôznych príčin nie je vhodná ani pre slovenských, a už toľkož nie pre maďarských žiakov. Pôvodnú maďarskú verziu posudku napísali Barnabás Vajda, Irén Deák a József Elek vo februári 2012 pre SZMPSZ (Zväz maďarských učiteľov na Slovensku).

názvov na stranách 272 – 273 maďarskej verzie. Považujeme za pozitívum, že z odborného a jazykového hľadiska maďarský preklad a lektorská korektúra tejto učebnice v značnej miere je v súlade s požiadavkami a úrovňou gymnázií a stredných škôl s vyučovacím jazykom maďarským.

Avšak ako veľké negatívum konštatujeme, že analyzovaná učebnica sa zaoberá historickými udalosťami, včítane udalostí maďarskej histórie (pozri VI. kapitola: Stredoveké Maďarské kráľovstvo, 128–159) zo slovanského, resp. slovenského aspektu. Táto učebnica interpretuje všetky historické udalosti zo slovanského, resp. slovenského aspektu, dôraz historických udalostí kladie na históriu Slovanov, resp. Slovákov, pričom maďarská história v knihe dostala neúmerne málo priestoru. Tento dôrazný jav je možné spozorovať vo všetkých didaktických komponentoch učebnice, čiže vo výkladovom texte (napr. 137–138, 148–149), v prameňoch (Dubnická kronika, 131, privilégium pre Trnavu, 137), na mapách (napr. 133, 140) a aj v obrazovom materiáli (napr. Nitriansky hrad, 129). Tento jav je návrat do 50. rokov 20. storočia a je úplne cudzí modernému pohľadu maďarských učebníc dejepisu. Analyzovaná učebnica zužuje historické udalosti na tie, ktoré sú relevantné zo slovenského hľadiska a na slovenské zemepisné územie, čo je v rozpore s tým, že výučba dejín maďarského verejného školstva berie ohľad aj na udalosti a regióny celej Karpatskej kotliny. Používanie tejto zásady v učebnici vedie k tomu, že v knihe chýbajú také časti, ktoré sa tradične nachádzajú vo všetkých maďarských učebniciach dejepisu. Niekoľko príkladov z nedostatkov: maďarská prehistória, vláda svätého Ladislava a Kolomana, obdobie mongolskej invázie a oligarchov, protiturecké boje Hunyadiovcov, významný triumf pri Belehrade, obdobie Jagellovcov. O moháčskej bitke, ktorá je dôležitým historickým medzníkom, je len jedna veta. História na tri časti rozdelenej krajiny je neúplná, charakteristika Sedmohradska, turecké obdobie, Rákócziho povstanie aj obdobie po r. 1711 sú tiež nedbalo vypracované témy.

V súvislosti s predošlým bodom je možné ešte konštatovať, že nakreslenie súčasných hraníc Slovenskej republiky na mapy, ktoré ukazujú geografický stav 11. či 16. alebo 19. storočia, je veľmi vážna odborná chyba (pozri napr. str. 133, 234) Výsledkom toho istého geografického zužovania je, akoby reformácia a protireformácia sa odohrávala len na území dnešného Slovenska, dokonca mapa na strane 172 je jednoducho chybná. Kniha naznačuje, že udalosti sa odohrávali len na území dnešného Slovenska, a len okolo slovenských osobností. S tým súvisí, že v učebnici vo viacerých prípadoch chýbajú základné zdroje, ktoré boli nahradené druho-, respektíve treťoradými zdrojmi. Z nedostatku maďarského základného historického textu vyplýva, že dôležité pramene, ktoré by bolo možno analyzovať, chýbajú. Jednotlivé témy v knihe sú spracované výhradne zo slovenského hľadiska, vo viacerých prípadoch manipulatívne, preto knihu neodporúčame ani slovenským študentom.

Naše didakticko–metodologické postrehy sú nasledovné:

Je možné konštatovať, že kniha metodologicky nepokračuje v tom progresívnom slovenskom dejepisárskom rozvoji, ktorý nastal po roku 1989. V zmysle rozvoja učebníc dejepisu, ktorý sa začal na Slovensku po roku 1989, jednak sa postupne znížilo základné učivo, ale na druhej strane sa zlepšil didaktický aparát učebníc (pozri napr. seriál vydavateľstva Orbis Pictus, alebo maďarské učebnice SPN z roku 2006 a 2007).

Ďalej je pre nás neprijateľné, že v učebnici sa nachádzajú len mapy v slovenčine. Editori bezo zmeny prevzali mapy v slovenskom jazyku do učebnice v maďarskom jazyku (až na niektoré výnimky, keď pripojili k mape maďarské vysvetlivky), čo znamená návrat do 50. rokov 20. storočia, lebo v tých časoch praktizovali tieto metódy v československých učebniciach v maďarskom jazyku. V tomto zmysle je možné považovať túto učebnicu za dvojazyčnú, pričom žiadne pedagogické dôvody neopodstatňujú, aby názvy obcí, riek a administratívnych celkov, atď., na mapách figurovali po slovensky. Chceme poznamenať, že v učebniciach prekladaných zo slovenského originálu po roku 1989 vždy sa nachádzali mapy preložené do maďarčiny (pozri napr. seriál Orbis Pictus). Okrem toho podotýkame, že aj tie učebnice dejepisu, ktoré boli vydané v Maďarsku pre slovenské národnostné školy v slovenskom jazyku, s najväčšou prirodzenosťou obsahujú mapy so slovenskými zemepisnými názvami.

Z tejto znetvorenej situácie vyplývajú minimálne dva problémy. Na jednej strane žiadny pedagogický cieľ neopodstatňuje, aby maďarskí žiaci pracovali s historickými mapami, ktoré obsahujú zemepisné názvy v slovenskom jazyku. Na druhej strane ak autori učebnice si myslia, že mapy slúžia len na ilustráciu v knihe, a študenti nebudú ozajstne s nimi pracovať, tak mapy stratia svoju pedagogickú funkciu, a v tom prípade už hovoríme o veľkej pedagogickej chybe.

Ďalej je pre nás neprijateľné, že v rubrikách učebnice Prečítajme si, pozrime si! sa nachádza len odborná literatúra čisto v slovenskom jazyku. Editori bezo zmeny jednoducho prevzali odporúčanú literatúru v slovenskom jazyku zo slovenskej učebnice do maďarskej. Je úplne nereálne, a z pedagogického hľadiska nie je možné odôvodniť, aby kniha odporúčala študentom slovenskú odbornú literatúru. Situáciu zhoršuje, že medzi odporúčanou literatúrou sa nachádzajú slovenské historické odborné knihy a časopisy (napr. 91, 95, 115), ktoré nielenže je ťažké zaobstaráť, ale aj ich prečítanie a porozumenie prevyšuje schopnosti priemerných slovenských a maďarských študentov.

Je pre nás prijateľná tá metóda, ako kniha spracúva dvojazyčnosť geografických názvov na stranách 272–273. Zemepisné názvy sú usporiadané v slovníkovej forme. Avšak je neprijateľný ten spôsob, ako učebnica spracúva dvojazyčnosť zemepisných názvov v rámci výkladového textu. Žiadne pedagogické zásady neodôvodňujú to, ako učebnica v celkovom rozsahu, čiže vo výkladovom texte, ako i v didaktickom aparáte s nimi nakladá (zdroje [napr. 147, 233],

otázky, úlohy [napr. 127.7], v titulkoch [napr. 71, 228] a na mapách). Učebnica sleduje princíp, že zemepisné názvy vo výkladovom texte po maďarskom názve v zátvorke uvedie aj po slovensky, spravidla raz, po prvýkrát. Pričom toto pravidlo neplatí len na zemepisné názvy na dnešnom Slovensku, ale aj na iné, napr. západoeurópske. Táto forma uverejnenia zemepisných názvov zbytočne komplikuje a zaťažuje text, a neslúži žiadnemu pedagogickému cieľu. Príkladom takejto prehnanej miery uverejnenia sú napr. strany 38 alebo 112, kde okolo 10 % textu tvoria slovenské geografické názvy – v takých textoch, ktoré sú aj tak odborne náročné, a ktoré sú preplnené latinskými a gréckymi odbornými termínmi. Následkom toho je, že študent musí spracovať zložitý text, plný vsunutých zátvoriek. Táto výzva sa týka len študentov maďarskej národnosti, čiže oni nemusia zdolať len pochopenie textu, ale aj preplnené zemepisné názvy.

A úplne na záver: Významná časť didaktického aparátu učebnice je nevhovujúca. Hlavne preto, lebo významná časť neprešla odbornou taxonomizačnou transformáciou. Didaktický aparát znamená všetky tie jednotky a spojitosti učebnice, ktoré podporujú ozajstné naučenie sa učiva. Taxonomizácia by sa mala týkať od výkladových častí učebnice cez spôsob uverejnenia prameňov, cez otázky a úlohy až po titulky všetko. V tejto učebnici aj bez hlbšej analýzy je možné konštatovať nasledovné nedostatky didaktického aparátu: (i) príliš dlhé vety a príliš veľká frekvencia cudzích slov; (ii) zmiešavanie, neprehľadnosť otázok a úloh (napr. 102.1, 105.2, 106.4); (iii) ďalej to, že otázky a úlohy sú väčšinou na najnižšej kognitívnej úrovni, čiže očakávajú od študentov jednoduché odpovede áno/nie, alebo autori učebnice nesformulujú jasne, aké konanie očakávajú od študentov v súvislosti s riešením úloh.

Žiaľ, na záver môžeme konštatovať iba to, že analyzovaná učebnica nie je vhodná na zavedenie do škôl s vyučovacím jazykom maďarským, a proti jej zavedeniu do škôl s vyučovacím jazykom maďarským kategoricky protestujeme.